

UOT 82-09

S.N.Əhmədova

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu

ehmedova3@mail.ru

SƏMƏD MƏNSUR

Açar sözlər: vətənpərvər, şair, ədəbi mühit, felyeton, poetik lövhələr

Bakı ədəbi mühitinin yetirmələrindən biri də digər bakılı şairlər kimi türkçülük, turançılıq, islamçılıq ideyaları ilə köklənmiş, bütün yaradıcılığı istiqlal ideyası ilə ehtiva edilmiş Səməd Mənsurdur. “Səfa”, “Nicat”, “Ədəbi yurd” cəmiyyətlərinin bütün işlərində, fəaliyyətlərində yaxından iştirak edən Səməd Mənsur o zamanın çox gərəkli bir mətbəəsi olan “Turan” mətbəəsinin yaradılmasında əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir.

Səməd Mənsur klassik sənət ənənələrini davam etdirməklə yanaşı, Azərbaycan poeziyasına original fikir, ifadə tərzı gətirdi. O, realist mövqeyi ilə seçilərək dövrünün ən aktual məsələlərini poeziyasının mövzusu seçmişdir. XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində gedən ədəbi prosesdə bir çox sənətkarlar bir sıra ruhanilərin din pərdəsi altında min hoqqadan çıxdığını, avam xalqı aldadaraq riyakarlıqla var-yoxunu taladığını vurğulamışlar. Səməd Mənsur belə sənətkarların ən öndə gedənlərindən idi ki, bir çox əsərlərində münafiq din xadimlərini ifşa edir, bütün eyiblərini bədii priyomlarla açıb göstərir, xalqa daim yalan satdıqlarını kəlmə-kəlmə göz önünə gətirirdi.

C.H.Ахмедова

САМЕД МАНСУР

Ключевые слова: патриот, поэт, литературная среда, фельетон, поэтические доски

Одним из представителей бакинской литературной среды, как и другие бакинские поэты, настроенные на идеях тюркизма, туранизма, исламизма, и все творчество которого воплощено идеей независимости, является Самед Мансур. Он, который активно участвовал во всех мероприятиях и работах обществ «Шафа», «Ниджат» и «Адаби Юрд» (литературный край), оказал неоценимую услугу в создании типографии «Туран», имевшей большое значение в то время.

Продолжая традиции классического искусства, Самед Мансур внес в азербайджанскую поэзию оригинальные идеи и стиль выражения. Он отличался реалистической позицией и в качестве сюжета своих стихов выбирал самые злободневные темы своего времени. Многие знатоки отмечали, что ряд священнослужителей вышли из тысячи уловок под видом религии, обманывая простых людей и лицемерно грабя их богатства, в литературном процессе конца XIX – начала XX веков. Самад Мансур был одним из ведущих творцов, который

во многих своих произведениях разоблачает лицемерных религиозных деятелей, раскрывая все их недостатки с помощью художественных уловок, и всегда показывал как они лгут людям.

S.N.Ahmedova

SAMED MANSUR

Keywords: *patriot, poet, literary environment, feuilleton, poetry plaque*

One of created poets of Baku literary ambiance, like other Baku poets, who based on the ideas of Turkism, Turanism, Islamism, and all of whose work is embodied in the idea of independence, is Samed Mansur. Samed Mansour, who actively participated in all events and the works of societies "Shafa", "Nijat" and "Adabi Yurd" (literary land) rendered invaluable service in the creation of the printing house "Turan", which was of great importance at that time.

Along with continuing the traditions of classical art, Samad Mansur brought original ideas and expressions to Azerbaijani poetry. He was distinguished by his realistic position and chose the most topical issues of his time as the subject of his poetry. Many creators noted, that a number of clergymen came out of a thousand tricks under the guise of religion, deceiving ordinary people and hypocritically plundering their wealth, in the literary process of the late XIX and early XX centuries. Samad Mansour was one of the leading creators, who, in many of his works, exposes hypocritical religious figures, revealing all their shortcomings with the help of artistic tricks, and he always showed to people, that how are these men were lying.

Giriş

Bakı ədəbi mühitinin yetirmələrindən biri də digər bakılı şairlər kimi türkçülük, turançılıq, islamçılıq ideyaları ilə köklənmiş, bütün yaradıcılığı istiqlal ideyası ilə ehtiva edilmiş Səməd Mənsurdur (1879-1927).

Səməd Mənsur 1879-cu ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. O, ali təhsil almasa da, hələ lap gənc yaşlarından klassiklərimizin əsərlərini durmadan mütləq etdiyi üçün bir çox həqiqətlərə vəqif olmuşdur ki, bu da onu alimlik dərəcəsinə yüksəltmişdir. “Səfa”, “Nicat”, “Ədəbi yurd” cəmiyyətlərinin bütün işlərində, fəaliyyətlərində yaxından iştirak eləyən Səməd Mənsur o zamanın çox gərəklili bir mətbəəsi olan “Turan” mətbəəsinin yaradılmasında əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir.

Onun gənc vaxtlarında, yəni XIX əsrin axırlarında, XX əsrin əvvəllərində savadsızlıqdan əziyyət çəkən, böyük bir qisminin hərfləri belə tanımadıqlarından ötrü dünyadan xəbərsizlikdən gözlərini duman örtmüş xalqın, millətin inkişafını təhsil almaqda, savadlanmaqda, dərs oxumaqda görən sənətkar bir çox əsərlərində bunu şeir dili ilə, olduqca zəngin şəkildə, poetik lövhələrlə bəyan etmişdir:

Yatma dəxi, göz aç oyan, getdi hamu izzətimiz,
Gülşənimiz oldi xəzan, oldi füzun möhnətimiz.
Yandı vətən cəhl oduna, bir oyanmaz millətimiz.

Dərs oxuyub alim olan görməz dünyada zillət,
Cahil olub dərsi atan görər eldən məzəmmət.
Dərsə çalış, huşilə bax, olsun zari qəflətimiz.

Başqaları elm oxuyub oldu dünyada sərvər,
Bizlər isə cəhlə uyub, məhv etdik şani yeksər.
Haydı gedək, dərs oxuyaq, xoşbəxt olsun millətimiz.

Ay atalar, bir ayılın, bu günlərdə yatmamalı,
Bizlər üçün gün qayıruz, elmə cəhlə satmamalı.
Bax gününə, yaxşı düşün, gör varmıdır qeyrətimiz [3, s.91].

Şeir elə bir gül çələngidir ki, Xaqani, Nizami, Hafiz, Sədi, Mövlanə Cəlaləddin Rumi, Yunus Əmrə, Əlişir Nəvai, Mövlanə Füzuli, Şah Xətai, Nəbati, Seyid Əzim Şirvani, Mirzə Ələkbər Sabir, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhət, Hüseyn Cavid, Mehmed Akif Ərsoy, Şəhriyar şeiri kimi ətri qiyamətə qədər bütün dünyaya ətir saçacaq və şeir xiridarı olan insanlar bu ətrin təsiri ilə həyatlarını gözəlləşdirəcəklər.

Şeir sözün qiymətini, dəyərini bəyan etməklə yanaşı, onu zinətləndirən bir məfhumdur. Şeir gözəl, təsirli, mənalı, məntiqli söz ilə hasilə gəlir. Lakin əfsuslar olsun ki, istər XIX əsrin ikinci yarısında, istər XX əsrin əvvəllərində və sonrakı illərdə də Azərbaycan şeir gülüstanında əlaq otları da bitirdi və bunların kökləri də çayır kimi elə dərinə işləmişdi ki, hələ indinin özündə də bu çayır köklərini qoparıb atmaq mümkün deyil. O zamanlar Bakı ədəbi mühitinin sənətkarları belə irticaçı şairlərə və onları müdafiə edənlərə qarşı həcv xarakterli şeirlər yazırdılar. Məsələn, Səməd Mənsur yaxın dostu Həşim Saqibə göndərdiyi şeirdə belə şairləri güclü satira atəsinə tuturdu:

Birdən-birə İslam əcəb bəxtəvər oldu!
Şam idi günü yazığın, indi səhər oldu!
Yağmışımı maarif yağışı şəhrə və kəndə,
Kim, xalq hamı əzaridə sahibi-hünər oldu.
Min-min qələm əhli törənib çapuklu çalak
Kim istədisə esahibi-tabu gəsər oldu.
Bazarə baxıb müştərigir eylədi malın,
Yəni qələm ərbabı bu gün sövdəgər oldu.
Yazdı kimi millət, kimi elmi, kimi ədyan,

Mövşüfi necə şairin öncə kəmər oldu.
 Əmma biri var fəlsəfəvü hikmətə dara,
 Hətta sözünün mətləi “Şəqqül-qəmər” oldu.
 Bəsdir, ayıl ey milləti-nadan, bilə Saqib
 Düşdü nəzərindən səbəbi, bədnəzər oldu [2, s.205-206].

XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində gedən ədəbi prosesdə bir çox sənətkarlar bir sıra ruhanilərin din pərdəsi altında min hoqqadan çıxdığını, avam xalqı aldadaraq riyakarlıqla var-yoxunu taladığını vurğulamışlar. Səməd Mənsur belə sənətkarların ən öndə gedənlərindən idi ki, bir çox əsərlərində münafiq din xadimlərini ifşa edir, bütün eyiblərini bədii priyomlarla açıb göstərir, xalq daim yalan satdıqlarını kəlmə-kəlmə göz önünə gətirirdi. Lakin hər zaman olduğu kimi, bütün din xadimləri yalançı və şarlatan deyildi. Onların arasında 80 ilahiyyat elminin hamısına bələd olan, elmin, savadın peyğəmbərlərdən, imamlardan qalmış bir miras olduğunu bilən və insanları elm, təhsil almağa dəvət edən savadlı axundlar, əməlisaleh din xadimləri də var idi.

Təbii ki, Səməd Mənsur bütün bunlardan xəbərdar idi, çünki onun ən yaxın dostlarından Məşədi Azər, Əbdülxalıq Cənnəti, Əbdülxalıq Yusif, Ağadadaş Müniri, Haşım bəy Saqib ilahiyyat elmlərinə olduqca mükəmməl bələd olan, müqəddəs Qurani-Kərimi oxumaqda hafiz insanlar idilər və hüzürlü məclislərində din xadimləri kimi çıxış etməsələr də, öz kəramətləri ilə iştirak etdikləri hər bir yas mərasimində savadsız mollaları elə utandırırdılar ki, mollalar, necə deyirlər, başlarını soxmağa dəlik axtarırdılar. Məhz bu səbəbdən də Səməd Mənsur ehsan yeməkdən ötrü xalqın kütləvi şəkildə qırılmağını istəyən saxtakar din xadimlərini nəzərdə tuturdu və onların iç üzünü məharətlə açıb göstərərək xalqı ayılmağa çalışırdı:

Xəstəlik aləmi dutmuş, bir də bu müjdə əvət,
 Xəlq ölər, süfreyi-ehsan düzələr, süfrədə ət.
 Ağ plov, turşu badımcan, cücə, büryan, şərbət,
 Yeyərəm, məst olaram, bixəbər, inşəallah!
 Onda mən də olaram bəxtəvər, inşəallah! [3, s.229]

Çoxuna məlumdur ki, istər XIX əsrin sonlarında, istərsə də XX əsrin əvvəllərində Bakının ən varlı kəndi Balaxanı kəndi idi və təbii ki, bunun əsas səbəblərindən biri Balaxanıda neftli torpağın başqa kəndlərdən daha çox olması idi. 1870-ci ildən etibarən çar Aleksandrın torpaq mülkiyyəti qanunu qüvvəyə minəndən sonra Balaxanı camaatı bu kənddə çoxlu neft quyuları qazıtıdıraraq neftdən gələn gəlirlə həddindən çox varlanmışdılar. Bu vulkan püskürməsinə bənzəyən varlanmaq şübhəsiz ki, balaxanlı kişilərin bir qismini meşşana

döndərmişdi. Bu səbəbdən də buna çox tənqidi yanaşan Səməd Mənsur mənəm-mənəm deyən, lovğa, gündə bir məşuqə dəyişən balaxanlı kişiləri güclü satıra atəşinə tuturdu:

Atdı kəməndi-eşqini tazə nigarə, parçanım,
Xeyli məsafə yan verir köhnə nigarə, parçanım.

Madmazael almaq ay canım, layiq olarmı heç sənə,
Həştada çatmışan, gözün on beşə dikmişən yenə.
Get burax evdəkini sən, axtar özünə bir nənə,
Ver günə, söykət özini köhnə divarə parçanım.

Neyləyəcəkdi “bez”ləri, Balaxanın cəməəti,
Sat pulun at cibişdanə, qoy eləsün qənaəti.
Bilməyəcək ki, fabrikant böylə fəna qəbahəti,
Tay elə zorba qəddini cümlə kübarə parçanım [5].

1915-ci ildən etibarən mövcud təlatümlü, fırtınalı hadisələrlə bağlı bir qədər üslublarını dəyişmiş, dövrün ictimai-siyasi hadisələrini ifadə etmişlər. 1915-ci ildə çar Rusiyasının ruslardan və ermənilərdən ibarət neofaşist ordusu Türkiyənin Qars vilayətində insanlığa sığmayan vəhşiliklər törətmiş, minlərlə türk-müsəlmanı ən vəhşi üsullarla qətlə yetirmiş, evləri-obaları yandırmış, hər tərəfi xarabazara çevirmişdilər. Bakı ədəbi mühitinin ən fəal şairlərindən biri Səməd Mənsur bu yırtıcılığı, eyni zamanda ruhanilərin bu qətlə biganəliklərini canlı poetik lövhələrlə belə ifadə etmişdi:

Ey tuği-zalim ilə o Qars doğrayanları,
Vey ac, susuz, himayəsiz, evsiz qalanları.
Fəryadsız yetərsə fələklər qulağına,
Odları yaxsa, ahınızın asimanları.
Qafqazlılar qulağına yetməz fəğanınız,
Bikar bizdə kimdir eşitsin fəğanları.
Hər millətin həyatına baxsan olub onun,
Ruhani, əğriya, ürafa pasibanları.
Ruhlarımız qüsəlovü heyzü cənabətə,
Sərgərmdir, daha nə deyim rövzəxanları.
Meydan ki, boşdu, yabların quyruğun eşin,
Ey mərd millətin canalan pəhləvanları [5].

Qeyd etmək lazımdır ki, həmin ərəfədə çar Nikolay azğınlaşmış və quduzlaşmışdı. Bir müddət əvvəl müsəlmanların müqəddəs şəhərləri Kərbəlaya,

Məşhədə top mərmiləri atdıran bu cəlladruhlu insan, 1915-ci ildə Qarsa, Ərdəhana, Ərzuruma, Sarıqamışa 500 minlik qoşun göndərmiş və yüz minlərlə günahsız insana qarşı qətləmə törətdirmişdi. 1918-ci ildə isə hamıya məlum olduğu kimi, ruslar, ermənilər tərəfindən Azərbaycan xalqına qarşı tarixdə misli görünməmiş soyqırımını törədilmişdir. Təbii ki, bu acınacaqlı hadisə bir çoxları kimi Səməd Mənsuru da olduqca pərişan etmişdi. Lakin müzəffər Qafqaz İslam Ordusunun gəlişi ermənilərin, rusların, ermənilərin fitvası ilə Bakıya soxulmuş ingilislərin kürkünə birə salmış və əksəriyyəti türk əsgərləri ilə açıq-aşkar savaşa girə bilmədiklərindən qorxaraq savaş meydanından qaçmışdılar. Odur ki, vətənpərvər şair daim zəfərlə bitən türkün savaşını bədii nidalarla bu şəkildə ifadə edirdi:

Top nərəsi, qurşun səsi, at kişnəməsindən,
 Köylər dağılar, evlər uçar qülqüləsindən,
 Türk ordusu buysa ki, onun nərə səsindən
 Aləm dağılar, vaz keç hökumət həvəsindən,
 Qaçmaq günüdür, ingilis! Osman gəliyor. Arş!
 Qaçmaqda Mıkırtıç sənə, Hartun sənə yoldaş.

Əvvəl Bakıya gəlcək, a kirvə, havalandın,
 Xülyalara, royalara əzbəs ki, inandım.
 Hər yerdə soxuldun işə qızdın, havalandın,
 Top nərəsini lapdan eşitdin də, oyandın,
 Qaçmaq günüdür, ingilis! Osman gəliyor. Arş!
 Qaçmaqda Mıkırtıç sənə, Hartun sənə yoldaş [4, s.41-42].

Səməd Mənsurun bədii irsində satira özünəməxsus yer tutur ki, Məmmədəli Sidqinin baş redaktoru olduğu, 1918-1919-cu illərdə buraxılan “Şeypur” adlı satirik jurnalın nəşiri olmuşdur. Jurnal 14 nömrə buraxılmışdır və jurnalda bir neçə satirik şairlərlə yanaşı, öz şeirlərini də dərc etdirmişdir. Çoxuna məlumdur ki, o zamanlarda əksər kişilər bir balaca varlanan kimi meşşanlaşırlar, C.Cabbarlının “Sevil” pyesindəki mənəviyyatını tamamilə itirmiş Balaşa bənzəməyə başlayırdılar. Yəni öz təmiz, pak övrətlərini ayaqlar altına ataraq, necə deyərlər, xəmiri tərbiyəsizliklə yoğrulmuş erməni arvadlardan yapışırlar, hər şeylərini onlara qurban verməyə hazır olurdular. Lakin sonda erməni fahişələri tərəfindən aldadılaraq var-yoxları əldən çıxır, malları-mülkləri talan edilir, özləri isə qaranlıq həbsxana divarları arasına salınırdılar. Səməd Mənsur “Şeypur” jurnalının 1-ci sayında “Yaflım” imzası ilə məhz bu çox ağır problemə toxunaraq bu tipli “kişiləri” öldürücü satira atəşinə tutmuşdur:

Marqo, gözəlīm, qurban olum ol gözə-qaşa,
Lənətlər ola Fatmadakı sirkəli başa!
Sənsiz nəyə lazım bir bu qədər səyü təlaşa,
Gündüz mana zindan, gecə niran olacaqmış,
Ya Rəbb, nə bilim bir belə dövran olacaqmış [6, s.25].

Şeirin sonunda şair riyakar və qaniçən Stepan Şaumyanın necə bir dəhşətli cinayətkar olduğunu həmin satira atəşinə tutduğu mənfi obrazın dili ilə göz önünə gətirir və həmin mənfi tipin elədiyi əməllərdən nə qədər peşman olduğunu göstərir:

Axıtdığın ay bolşevik, al qan səni boğsun!
Pulsuz-pinəsiz içdiyın şampən səni boğsun!
Pislik niyə etdin a Şaumyan, səni boğsun!
İndi ki, yuvan xak ilə yeksan olacaqmış,
Ya Rəbb, nə bilim, bir belə dövran olacaqmış [6, s.25].

Səməd Mənsur yaradıcılığı boyu publisistik əsərlər yaratmaqla yanaşı, Füzulinin sənət bulağından su içmişdi və bu səbəbdən də Füzuliyə çoxlu nəzirələr yazmış və “Söz” rədifli bu şah əsərə özünəməxsus rəng vermiş:

Bir sədəfdir qəlbi-danişvər, düri-şəhvəri söz,
Əqlidir xurşidi-rəxşan, pərdövi-ənvar söz.

Sözdürür zi nəfs üçün əsbabni sülh, alati-jəng,
Qəlbi-məjruhun səfası, tiği gövhərbar söz.

Rəhməti-Xəllaqə nail söz qananlardır fəqət,
Əql olan başlardı cənnət, təhtəhəl ənhar söz [2, s.204].

Səməd Mənsur dövrü mətbuatda, o cümlədən “Bəsirət” qəzetində də Azərbaycan xalqına qarşı daşnakların, bolşeviklərin törətdikləri qətlialmlara, eyni zamanda Azərbaycan firqələrinin düşməne qarşı birləşməməsinə öz etirazını güclü fəlsəfi, bədii tutuma malik ifadə vasitələri ilə bəyan edirdi:

Yenə də idareyi-məmləkət belə getsə ki, maddi-nəzərdədir,
Düzələr demə işimiz bizim görünür ki, eyni xətdədir.
Yenə Zəngəzur ara erməni kəsiyor da ümum cəmaəti,
Yenə düşmənin topu ev yıxır, yenə güllələr bu ciyərdədir.
Hələ də ayılmadı firqələr, bir olub da dəf edə düşməni
Biri portfel arayır fəqət, biri türki-sim ilə zərdədir.

Biri bolşevik, biri menşevik, biri eser, o biri bitərəf,
Nə var ehtikarə mübarizə, nə alındı qabağı bahalığın,
Necə fırtına, necə pis hava, su çıxıb indi kəmərdədir [1].

Əfsuslar olsun ki, xalqa yağlı vədlər verən bolşeviklər ikinci dəfə hakimiyyətə gələn ərəfədə, daha doğrusu, Leninin tapşırığı ilə 11-ci qırmızı ordu Azərbaycanı işğal eləyən gündən tarixi abidələrimizi, səcdəgahlarımızı, ibadətgahlarımızı dağıtmağa başladığı kimi, milli məfkurəmizə qarşı mübarizə aparmağa başladı. Cümhuriyyət zamanında ruslara, ermənilərə yaltaq mövqedə olduqları üçün ədəbiyyat meydanından kənarlaşdırılan vətən xainləri üzdənirəq Şura hökuməti hakimiyyəti ələ alandan sonra bu kompaniyalarda canla-başla iştirak etməyə, eyni zamanda Azərbaycana istiqlal bəxş eləyən insanlardan qisas almağa başladılar. Bundan sonra isə ədəbiyyatımız ateizm ideologiyasının öldürücü zəhərinin təsiri ilə rəngdən-rəngə, şəkildən-şəklə düşməyə başladı. Bolşeviklər hakimiyyətə gəlməmişdən qabaq xalqa yağlı vədlər verib xoşbəxt edəcəklərinə inandırmışdılar. Lakin 1920-ci ilin aprel ayının sonunda, yəni artıq Azərbaycan bolşevik ordusu 11-ci qırmızı ordu tərəfindən işğal edilən zaman yerli bolşeviklərin də iç üzü dərhal meydana çıxdı. Hələ gəncliyindən bəri istiqlal arzusu ilə alışıb-yanan, bütün yaradıcılığı boyu bu müəzzəm ideyanın daşıyıcısı olan və 1918-ci ildə bu arzusuna qovuşan Səməd Mənsur cəmisi bir il on bir ay yaşamış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra çox pərişan olmuş, odur ki, 1926-cı ildə qələmə aldığı “Həpsi rəngidir” şeiri bolşevik donuna girmiş şeytanların iç üzünü zəngin poetik lövhələrlə, sözlətlə ifadələrlə, mətnəlti gedişlərlə, olduqca peşəkarcasına vücuda gətirmişdir:

Uyma ey dil, xəlqdə yoxdur sədaqət, rəngdir,
Məscidi-meyxanə rəng, eyşü-ibadət rəngdir.
Mey riya, məşuqə gəş, hüsnü-vəcahət rəngdir,
Rəngdir hər dürlü matəm, hər məsərrət rəngdir,
Anla ey əbnayi-xilqət, cümlə-xilqət rəngdir.
Görmədim bir zərri-xalis bütəyi-nasütdə,
Bigərəz insan olur görmək tabutdə,
Builməzəm varmı sədaqət aləmi-lahutdə,
Azma fikrim, cümlə-ecazü kəramət rəngdir [3, s.111-112].

(835 şifrəli, 284 şifrəli, 293 şifrəli qovluqlarda, B3552 şifrəli üç şagird dəftəri həcmində avtoqraf, C348 şifrəli qovluqda Ə.Müzənbibin xətti ilə yazılmış əsərlər və S.Mənsur haqqında qısa məlumat vardır).

Səməd Mənsur olduqca qüdrətli bir şair olmaqla yanaşı, heyrət ediləcək dərəcədə maarifçi-publisist, iti qələmini neştərə çevirib hər niqablanmış ünsürün məsləyini dələcək dərəcədə peşəkar bir jurnalist idi. Onun istər

bolşeviklər hakimiyyətə gələnə qədər, istərsə də sonra “İqbal”, “Səda”, “Bəsirət”, “Molla Nəsrəddin”, “Tuti”, “Zənbür”, “Ədəbi parçalar” və s. kimi qəzet və jurnallarda bir çox problemləri əhatə eləyən, xalqın ağrı-acısını göstərən şeirləri çap olunmuşdu. Lakin cəmisi bir il üç ay ömrü olmasına baxmayaraq çox bağlı qıfilları açmış, bir çox gizlinlərə aydınlıq gətirmiş, eyni zamanda öz zamanında xalq tərəfindən sevilə-sevilə oxunmuş “Şeypur” jurnalı Səməd Mənsurun istedadının və vətənpərvərliyinin parıltısını çox gözəl şəkildə bəyan etmişdir.

1918-ci il 5 oktyabrdan Bakıda “Molla Nəsrəddin”, “Tazə həyat”, “İqbal”, “Bəsirət”, “Tuti”, “Zənbür” və s. kimi mətbuat orqanlarında çıxış edərək zəngin təcrübə yığmış Məhəmməd Tağı Sidqinin redaktorluğu ilə “Şeypur” satirik jurnalı fəaliyyətə başlamış və 1919-cu ilin yanvar ayının 18-də sonuncu, on dördüncü nömrəsi çıxandan sonra bağlanmışdır. Jurnal bilavasitə xalqın problemlərini açıb göstərməyinə, neqativ qüvvələrin xalqa qarşı törətdikləri riyakarlıqdan, şarlatanlıqdan, möhtəkirlikdən, fırıldaqçılıqdan, eyni zamanda özlərini intelligent hesab edən əbləhlərdən, mənfur ermənilərin həyasızlıqları, tamahkarlıqları, sırtıqlılıqları, bir şeytan vəsvəəsi olduqlarından satira gücü ilə söhbət açmasına baxmayaraq sovetlər dönəmində fəaliyyəti işıqlandırılmamış, məhz ermənilərə qarşı satira vasitəsilə sərt mövqe tutduğuna görə “əksinqilabçı mahiyyət daşıyan”, “türkçülüüyü” müdafiə edən bir orqan kimi Azərbaycan mətbuatı sıralarına daxil edilməmişdir:

“Jurnaldakı materiallarla ətraflı tanışlıqdan sonra deyə bilərik ki, “Şeypur”a uzun illər birtərəfli, laqeyd münasibət bilavasitə onun mövzu-ideya mündəricəsi, izlədiyi qayə ilə bağlı idi. İctimai-siyasi hadisə və proseslərə aydın mövqedən münasibət bildirən jurnal Vətən və xalq taleyi üçün xüsusi önəm daşıyan məsələlərə həssaslıqla yanaşır, milli mənafeələrin ardıcıl müdafiəçisi kimi çıxış edir, bu yolda heç nədən çəkinmir, qətiyyətli mövqe ortaya qoyurdu.

Xüsusən Azərbaycanın yenidən işğalına can atan rus bolşevizminin əsl mahiyyəti, onlara və digər havadarlarına arxalanan ermənilərin fitnəkar əməlləri, ölkəmizə əsassız torpaq iddiaları, 1918-ci ilin martında soydaşlarımıza qarşı törətdikləri qanlı qırğınlar “Şeypur” jurnalının səhifələrində tutarlı faktlar, əhatəli təhlillər vasitəsilə gah ciddi, gah da satirik tərzdə öz ifadəsini tapırdı” [4, s.12].

Səməd Mənsur jurnalın fəal üzvü olmuş və hər nömrəsində “Pampuşalı”, “Kənarçı Pampuşalı” imzaları ilə çıxış etmişdir. Sənətkarın jurnalda “Ziyalılar” başlığı ilə dərc etdirdiyi silsilə felyetonlarda özlərini intelligent saydıqları üçün doğma dillərini qoyub rus dilində danışmaq istəyən, lakin rus dilində də axsadıqlarına görə yarı rusca, yarı azərbaycanca danışan “Əliağa Muradəliyeviç”lə “Daşdəmiroviç”in dialoqu vasitəsilə S.Mənsur həm onları bir satirik obraz kimi gülüş obyektinə çevirməklə yanaşı, Azərbaycan xalqının düşmənlərinin riyakarlığını satirik nüanslarla göz önünə gətirir. Şairliyi

qədər publisistikası da dərin mənə daşıyan sənətkar “Ziyalılarımız” başlığı altındakı felyetonlardan birində Azərbaycan xalqına zətən qənim kəsilmiş ermənilərin tamahkarlığından, haqsızlığından, saxtakarlığından və şeytanlığından söhbət açır.

Tədqiqatçı Sona Xəyal şair haqqında bəhs edərək yazırdı: “Səməd Mənsurun əsərləri oxuculara ilk əvvəl “Deyilən söz yadigardır” və “Azərbaycan qəzəlləri” toplularından məlum olmuşdur. Sonralar isə xalq yazıçısı Anar şairin “Həpsi rəngidir” adlı şeirlər kitabını tərtib edib çap etdirmişdir. F.e.d. Nazif Ələkbərov Səməd Mənsur haqqında “Bir ömrün rəngləri” adlı monoqrafıya yazmışdır. Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşları da şairin əsərlərini toplayıb çap etdirmək istəmişlər. Lakin hələ də kitab işıq üzü görməmişdir. Əlyazmalar İnstitutunda Maş -137 şifri altında şairin makinada latın və kiril qrafikalı əlifbada yazılmış bir qovluq şeiri vardır, amma o da sovet dövründə toplandığından əsas şeirlər ora daxil edilməmişdir. Amma Müznibin əlyazması olan s-348-dəki əsərləri tranfoneliterasiya edib nəşrə hazırlayırdıq, yaxın vaxtlarda oxuculara təqdim etmək fikrindəyik” [4, s.48-49].

Onu da qeyd edək ki, Sona Xəyal verdiyi vədə rəğmən Səməd Mənsurun 2008-ci ildə “Əsərlər” kitabını, 2019-cu ildə isə Seyyid Əsri ilə birlikdə “Şeirlər, felyetonlar, pyeslər” kitabını nəşr etdirmişdir.

Bundan əlavə filologiya üzrə elmlər doktoru, əməkdar elm xadimi Hüseyn Həşimli Səməd Mənsurun “Turan” mətbəəsində nəşr olunan, eyni zamanda naşiri də Səməd Mənsur olduğu “Şeypur” jurnalını 2014-cü ildə çap etdirmiş, 2017-ci ildə isə bu jurnal haqqında “Şeypur” jurnalı və ədəbi-tarixi həqiqətlər monoqrafıyasını oxuculara təqdim etmişdir. Onu da qeyd edək ki, hər iki kitab istər ədəbiyyatımız, istər publisistikamız və jurnalistikamız üçün olduqca əhəmiyyətli və vacib sənədlərdir. Belə ki, Azərbaycan oxucusu Hüseyn Həşimlinin ifadəsinə rəğmən sovetlər dönəmində xalqdan gizlədilmiş “Ədəbi-tarixi həqiqətlər”i bu sənədlərdən ətraflı şəkildə öyrənə bilər.

Səməd Mənsur Azərbaycan qəzəlinə yeniliklər gətirmiş, ən rəvan, sadə, anlaşıqlı şəkildə onu xalqa təqdim etmiş və bu səbəbdən də Azərbaycan xanəndələrinin repertuarında geniş yer tutmuş Əliağa Vahidin ustadlarından biridir. Belə ki, Vahid onun qəzəllərinə nəzirələr yazmışdır və Azərbaycanın çox görkəmli xanəndəsi Əlibaba Məmmədovun “Şur” muğamı üstündə ifa etdiyi:

Yansın dilim ağzımda desəm nazını az et,
Naz et mənə ey sevgili canan, mənə naz et!

ələri də Səməd Mənsurun:

Ey rəhmli canan, eləmə ülfətə adət,
Nazınla vüqarın verər ətvarinə zinət.
Bihudə gülümsünmə, vüsalində nə ləzzət,
Sıx qəlbimi, yansın cigərim, qanımlı qəynət.

Cövrünlə dəri-sirri nihani bənə baz et!

Naz et bənə, ey sevgili yarım, bənə naz et.! [3, s.348]

əsərinə nəzirədir.

Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanın məşhur ədəbiyyatşünas alimi və yazıçısı Mir Cəlal Paşayev (1908-1978) “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” adlı əsərində Cənnətidən söz açaraq geniş məlumat vermişdir. O, özünün doktorluq dissertasiyasında ədəbi məktəblərdən danışarkən bakılı şairlərdən Əbdülxalıq Cənnətiyə və Səməd Mənsura xüsusi yer ayırmış, Səməd Mənsurun ədəbi fəaliyyəti və həyatı haqqında bəhs açmışdır.

Səməd Mənsur böyük mütəfəkkir, qüdrətli şair, fitri istedadla malik bir mühərriir idi. İnanırıq ki, o, yenə də tədqiq olunacaq, onun haqqında yeni monoqrafiyalar yazılacaq və bu dahi sənətkar müstəqil Azərbaycanın ədəbi xəzinəsində öz layiqli qiymətini alaraq oxucuların sevimlisinə çevriləcəkdir.

Məqalənin aktuallığı. Azərbaycan şeirinin görkəmli simalarından olan Səməd Mənsurun həyat və fəaliyyətinin qısa icmalı verilərək şairin yaradıcılığı boyu toxunduğu mövzu və problemlərə ekskurs edilmişdir. Müasiri olduğu dövrün ən qabarıq cizgilərini satirik fonda qələmə almaqla yansidan şairin ədəbi irsinə baxış etibarilə məqalə aktuallıq kəsb edir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Səməd Mənsurun ədəbi fəaliyyətinin konkret nümunələr, qısa tezislər şəklində şərh edilməsi və ədibin həyat və yaradıcılığının tədqiqatlar fonunda araşdırılması onun geniş aspektdə öyrənilməsinə şərait yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Səməd Mənsur*. Şeirləri / “Bəsirət” qəz., №268, 7 fevral 1920
2. Deyilən söz yadigardır / AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu / Toplayan: Cəfər Rəmzi. Nəşrə hazırlayan və ön sözün müəllifi: Sona Xəyal. Bakı: Yazıçı, 2019, 206 s.
3. Səməd Mənsur. Şeirlər, Felyetonlar, Pyeslər / Transfoneliterasiya və redaktə edib nəşrə hazırlayanlar: Sona Xəyal, Seyyid Əsri. Bakı: Şərq-Qərb, 2019, 91 s.
4. *Sona Xəyal*. Əliabbas Müznib Bakı və bakılı şairlər haqqında. Bakı: Nurlan, 2003, 80 s.
5. *Hüseyn Həşimli*. Səməd Mənsurun poeziyası // Şeypur, №14, Bakı: Elm və təhsil, 2017, s.41-42
6. *Səməd Mənsur*. Şeirləri // Tuti, №6, 31 yanvar 1915

Redaksiyaya daxil olub 26.02.2021

UOT 82-09

R.M.Abbasova
AMEA Folklor İnstitutu
aydin_k@mail.ru

HÜSEYN CAVID YARADICILIĞINA TOFIQ FIKRƏT VƏ ƏBDÜLHAQ HAMİD YARADICILIĞININ TƏSİRLƏRİ

Açar sözlər: Hüseyn Cavid, Tofiq Fikrət, Əbdülhaq Hamid, romantizm, realizm, ədəbi əlaqələr, ədəbi təsir

Müşahidələr göstərir ki, Cavid yaradıcılığının ilkin mərhələsində daha çox türk şairi Tofiq Fikrətin yaradıcılığının təsiri altında olmuş və Cavidin “Keçmiş günlər”, “Bahar şəbnəmləri” şeir toplularında nəşr olunan şeirlərinin əksəriyyəti realist üslubda yazılan şeirlərdir. Bu şeirlərdə eynən Fikrət yaradıcılığında müşahidə olunan realist üslub müşahidə edilməkdədir. Bu şeirlərdə Cavid də eynən Fikrət kimi həyatda hakim mövqedə olan və məzmluları əzən qüvvələrin əleyhinə çıxış edir. Cavid yaradıcılığının sonrakı dönmə mərhələsində, dram yaradıcılığı mərhələsində Hamid kimi tarixi mənzum faciələr yazmış, Hamiddə olduğu kimi, Cavidin bütün faciələri romantikdir. Bu faciələrdə qaibənə səslər eşidilir, ruhlar səhnəyə gəlir, çılğın ehtiraslar toqquşur. Hamiddə olduğu kimi, Cavid yaradıcılığında da böyük vüsət, əzəmət duyulur, təkcə bir xalqın, bir millətin taleyi deyil, bütün bəşəriyyətin taleyi düşünülür. Bu iki şair bədii yaradıcılıqda ədəbi metod, üslub xüsusiyyətləri, mövzu genişliyi, fəlsəfi-estetik düşüncələrə qüvvətli meyil və s. cəhətcə bir-birilərinə çox bənzəyirlər.

Р.М.Аббасова

ВЛИЯНИЯ ТВОРЧЕСТВ ТОФИКА ФИКРЕТА И АБДУЛХАКА ХАМИДА НА ТВОРЧЕСТВО ГУСЕЙНА ДЖАВИДА

Ключевые слова: Хусейн Джавид, Тофик Фикрет, Абдулхак Хамид, романтизм, реализм, литературные связи, литературное влияние

Исследования показывают, что ранняя стадия творчества Г.Джавида формировалась под влиянием произведений турецкого поэта Тофика Фикрета. Потому и большинство его стихотворений, опубликованные в сборниках «Прошлые дни» и «Весенние розы», написаны в реалистическом стиле, как в творчестве Т.Фикрета. В этих стихотворениях как и в творчестве Фикрета прослеживается реалистический стиль. В этих стихах Джавид так же как Т.Фикрет выступает против сил, господствующих в обществе и угнетающих масс. В следующем этапе творчества, где великий поэт вступает как драматург, его творчество соответствует А.Хамиду, автору романтических трагедий в турецкой литературе. Так же, как Хамид, он в своих романтических драмах отражает исторические события и личности. У них стиль и творческая манера соответствуют. В этих произведениях, написанных в трагическом стиле, слышны